

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

2022

TSUMBANDILA YA U MAKA

MARAGA: 70

Tsumbandila iyi ya u maka i na masiatari a 10.

KHA VHA PFESESE:

- Memorandamu uyu u tou vha tsumbandila fhedzi ya u thusa vhatoli/vhamaki.
- Ngauralo, a u tei u vha ambadzifhele nga wothe lini.
- Phindulo dza vhagudi dzi tea u sedzwa u ya nga vhukoni ho taniwaho kha phindulo yeneyo.
- Phindulo dzi tea u eliwa nga u angaredza, nahone mbuno dzi newe ho teaho zwi tshi tevhedza maga o dzhiwaho kha mutangano wa ndinganyiso.
- Memorandamu uyu u do thoma wa dzulelwa dzulo nga vhothe vha kwameaho musu u tola/maka hu sa athu u thoma.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**NDAELA KHA VHATOLI/VHAMAKI****Maga a u tola/maka tholokanyondivho:**

- Ngauri ndivho i kha u pfesesa, mupeleto wo khakheaho na vhukhaki ha luambo kha phindulo zwi songo newa ndatiso nga nda ha musu vhukhaki honoho vhu tshi thithisa kupfesesele/u shandula zwi ambwaho. (Honeha, vhukhaki vhu di fanela u sumbedzwa).
- Arali mulingiwa a shumisa maipfi a luambo luwe lune a sa khou lingwa khalwo, kha vha tsinye ito kha maipfi ayo, nahone arali phindulo i tshi kha di pfala, hu songo vha na ndatiso. Honeha, arali ipfi li bvaho kha luwe luambo lwo shumiswaho kha tshibvedzwa nahone la lavhelelwa kha phindulo, izwi zwi a tangedzea.
- Kha **mbudziso dzo vuleaho**, a hu na maraga dzine dza fanela u avhelwa kha EE/HAI kana NDI A TENDA/A THI TENDI. Tshiitisi/Thikhedzo/thuthuwedzo ndi zwone zwine zwa fanela u sedziwa.
- A hu na maraga dzine dza fanela u avhelwa kha NDI NGOHO/A SI NGOHO kana NDI NGOHO/A SI NGOHO kana MBUNO/KUHUMBULELE. Tshiitisi/Thikhedzo/thuthuwedzo ndi zwone zwine zwa fanela u sedziwa.
- Musu phindulo ya ipfi lithihi yo lavhelelwa hone mulingiwa a nea fhungo lothe, kha a newe maraga **tenda fhedzi** ipfi lo lavhelelwaho lo talelwa kana lo sumbedzwa.
- Musu mbuno mbili/tharu dzi tshi todiwa, ngeno nnzhi dzo nekedzwa, kha vha make **fhedzi** mbili/tharu dza u thoma.
- Kha vha tangedze u fhambana ha nyambotavhi.
- Kha mbudziso dza u nanga kha zwinzhi, kha vha tangedze ZWOTHE, ledere li livhanaho na phindulo yone NA/KANA phindulo yo nwalwaho nga vhudalo.

MBUDZISO YA 1**PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA A**

- 1.1 Ndi u kavhiwa nga malwadze✓ na u livhana na lufu.✓ (2)
- 1.2 - Ndi u dzudza vhadzulapo mahayani avho, vha bva fhedzi hu na zwa vhuthogwa.✓
- U fara/u badelisa masheleni a si na vhukono.✓ (2)
- 1.3 - Huiwe na huiwe hune thuso ya wanala hone vhatu vha thuswa vhe kha miduba milapfu.
- Zwifhatuwo zwa vhatu zwi dzula zwo tivedzwa nga malabi a hone.
- Vhatu a vha tsha tea u dzula/ima tsini na tsini vha tea u vha kulenyana.
- Vhatu vha dzulela u tamba zwanda nga mishonga ya u vhulaha zwitshili.
[Zwivhili fhedzi.]✓✓ (2)
- 1.4 - Vhaiwe vhagudi vho vha vha si na zwishumiswa zwa thekhinolodzhi.✓
- Fhethuvhupo hune vhaiwe vhagudi vha dzula hone hu a kondelwa nga u farana ha zwirathisi zwa muyani.✓ (2)
- 1.5 Vhungoho ha murero uyu ndi ha uri muvhuso/dzikhampfani na vhoramabindu, nga u vhona u wa ha ikonomi musi vhatu vha sa shumi vho ita vhatu ha u tendela vhashumi uri vha shume vhe mahayani.✓✓ (2)
- 1.6 - Vhatu vhanzhi vho fhelelwa nga mishumo.
- Zwo ita uri vhatu vha tambudzwe nga ndala.
- Zwo vhangani uri u tambudzwa ha vhafumakadzi na vhana hu ande.
[Zwivhili fhedzi zwi pfallaho.]✓✓ (2)
- 1.7 D/Thaidzo i si na mutandululi.✓ (1)
- 1.8 Muiwali u toda u bveledza muhumbulo wa uri musi vhaiwe vhatu vho welwa nga zwi si zwavhudi sa lushaka ri tea u thusana/phalalana.✓✓ (2)
- 1.9 - Vha ita dzingade vha do dibveledzela miroho na mitshelo.
- Vha do dibveledzela zwiliwa.
- Maswole a mivhili yavho a do dzula o khwatha.
- U sa shaeya ha zwiliwa kha lushaka.
[Zwivhili fhedzi zwi pfallaho.]✓✓ (2)

1.10 Ee.

Ndi vhona zwo tea ngauri ndi mishonga ine vhunzhi ha vharema vho hula na u fhodzwa ngayo nga maanda zwi tshi kwama mvelele na vhurereli havho/Ndi yone ine vhomaine vha tshirema vha i shumisa u alafha vhatu/vhalwadze.

KANA

Hai.

Ndi vhona zwi songo tea ngauri mishonga iyi a yo ngo kaliwa/tolwa vhuhali hayo lune zwi nga vhangha khombo.

[Na zwiñwevho zwi pfalaho.]√√ (2)

- 1.11 - Vhathu vha tea tevhedza maga othe a u thivhela u kavhiwa nga tshitshili tsha Khorona/vhulwadze ha Covid 19.
- Vhathu vha tea u ya u haelwa vhulwadze ha Khorona uri vhu sa tsha phadalala.

[Na zwiñwevho zwi pfalaho.]√√ (2)

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA B

- 1.12 - Fhethuvhupo hu vhonala hu hayani/nduni lufherani lwa u bikela.
- Mufumakadzi u vhonala a tshi khou bika tshitofuni.
- Munna u khou shuma a hayani o takula na nwana wa lutshetshe.

[Zwivhili fhedzi.]√√ (2)

- 1.13 Ndi dipfa ndo takala,√ ngauri ndi vhona muta wo takalaho une wa thusana, ngauri hu vhonala munna a tshi khou shuma o takula nwana ngeno mufumakadzi a tshi khou bika.√

[Na zwiñwevho zwi pfalaho.] (2)

- 1.14 Hu kušana mvelele ya tshikhuwa na ya tshirema: Mvelele ya tshikhuwa i a tendela munna a tshi lela nwana wa lutshetshe, ngeno kha mvelele ya tshirema mufumakadzi hu ene ane a tea u thogomela nwana/kha mvelele ya tshikhuwa mufumakadzi u a bika o ima ngeno kha mvelele ya tshirema a tshi bika o dzula fhasi.

[Na zwiñwevho zwi pfalaho.]√√ (2)

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA A NA TSHA B

- 1.15 Zwibveledzwa izwi zwi na vhuṭumani ngauri zwoṭhe zwi sumbedza vhathu vha tshi khou shumela mahayani.√ Kha TSHIBVELEDZWA TSHA A, phara ya 5 hu khou ambiwa nga ha muvhuso, dzikhamphani na vhoramabindu vha tshi tendela vhashumi vha tshi shumela mahayani,√ ngeno kha TSHIBVELEDZWA TSHA B hu tshi vhonala munna o takulaho nwana a tshi khou shumela hayani.√ (3)

TḐHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO YA 2****Kumakele kwa manweledzo**

U tola/maka hu tea u disendeka kha zwo vhudziswaho, hu litshiwe izwo zwi songo vhudziswaho.

Manweledzo a tea u makiwa nga ndila i tevhelaho:

- **Kuavhelwe kwa maraga:**
 - Maraga dza 7 kha mbuno dza 7 (maraga 1 kha mbuno).
 - Maraga 3 ndi dza luambo.
 - Thanganyelo ya maraga: 10
- **Kuavhelwe kwa maraga musu mulingiwa a songo anulula/kopolola maipfi o tou ralo:**
 - Mbuno dza u bva kha 1–3 dzi re dzone: avhelani maraga 1
 - Mbuno dza u bva kha 4–5 dzi re dzone: avhelani maraga 2
 - Mbuno dza u bva kha 6–7 dzi re dzone: avhelani maraga 3
- **Kuavhelwe kwa maraga dza luambo musu mulingiwa o anulula/kopolola maipfi o tou ralo:**
 - Khouthesheni dza u bva kha 6–7: ni songo avhela maraga dza luambo
 - Khouthesheni dza u bva kha 1–5: avhelani maraga 1 ya luambo

PFESANI:

- **Tshivhumbeo**
Naho manweledzo o riwalwa nga tshivhumbeo tsho khakheaho, a tea u tolwa.
- **Tshivhalo tsha maipfi:**
 - Vhamaki vha tea u khwathisedza tshivhalo tsha maipfi o shumiswaho.
 - Vha songo tusa maraga arali mulingiwa a songo sumbedza tshivhalo tsha maipfi, kana arali tshivhalo tsha maipfi tsho sumbedzwa tsho khakhea.
 - Arali tshivhalo tsha maipfi tsho fhira, kha vha vhale u swika kha fhungo la u fhedzisa li re ntha ha tshivhalo tsho tetshelwaho, vha litshe ayo manwe a manweledzo o salaho.
 - Manweledzo a re mapfufhi fhedzi o faredza mbuno dzothe dzi todeaho ha tewi u newa ndatiso.

PHINDULO: TSHIBVELDZWA TSHA C

Maga a tevhelaho kha a shumiswe sa **tsumbandila** ya zwine mulingiwa a tea u zwi sumbedza kha manweledzo awe.

Mbuno dziñwe na dziñwe dza 7 dzi kha phara dzi tea u avhelwa maraga.

(Mitaladzi na/kana zwipida zwa mafhungo zwi tea u lunzhedzana.)

NO	KHOUTHESHENI	NO	MBUNO
1	'Muthu kha sedze masheleni ane a hola one hu u itela uri a kone u ita mugaganyagwama wa u dzudzanyela u renga nndu.'	1	Muthu kha vhulunge tshelede ya u renga nndu.
2	'Murengi wa nndu kha ditodele zhendedzi la u mu thusa kha fulo la u toda nndu.'	2	U wana zhendedzi ndi zwa ndeme musi muthu a khou renga nndu.
3	'Hu tea u vha na u bva fulo la u toda tshiimiswa tsha masheleni tshine tsha do mu rengela nndu, ene a kona u badela nga zwituku.'	3	Tshiimiswa tsha masheleni tshi a todea kha mbadelo.
4	'U tea u vha muthu o kunaho zwi tshi da kha zwikolodo, vhunga zwa sa ralo a tshi do thivhelwa nga tshiimiswa tsha vhalanga zwikolodo zwa vho mu fha dzina livhi.'	4	Kha vhe muthu o kunaho siani la zwikolodo.
5	'Mutodi wa nndu u tea u ya kha mutholi u humbela ndambedzo ine ya do mu thusa u fhungudza mbadelo dza nwedzi nga nwedzi.'	5	Ndambedzo ya masheleni u bva kha mutholi i a todea.
6	'Ndi zwa vhuthogwa uri mutodi wa nndu a divhe fhethu hune nndu yeneyo ya vha hone.'	6	Ndi zwa ndeme u divha fhethu hune nndu ya vha hone.
7	'Kha hu vhe na ramilayo a fulufhedzeaho musi tshifhinga tsha u saina mabambiri a nndu tsho swika.'	7	Ramilayo a fulufhedzeaho kha vhe hone musi hu tshi sainiwa mabambiri.

TSHIVHUMBEO TSHA PHARA

PFESANI: Iyi i tou vha tsumbo; mulingiwa ha lavhelelwi u tou i bvisa yo tou ralo kokotolo lini.

Muthu kha vhulunge tshelede ya u renga nndu, a dovhe hafhu a ditodele na zhendedzi line la do mu thusa. Tshiimiswa tsha masheleni tshi a todea kha mbadelo nahone kha vhe muthu o kunaho siani la zwikolodo a sa do balelwa nga u wana nndu. Kha hu itwe khumbelo ya ndambedzo ya masheleni u bva kha mutholi uri zwi mu fhungudzele mbadelo dza nwedzi. Ndi zwa ndeme u divha fhethu hune nndu ya vha hone. Kha hu dovhe hafhu hu wanale na ramilayo a fulufhedzeaho musu hu tshi sainiwa mabambiri.

[Maipfi: 90]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

Maga a u tola/maka

- Mupeleto:
 - Phindulo ya ipfi lithihi i tea u newa maraga naho mupeleto wo khakhea, nga nnda ha musu vhukhaki uho vhu tshi shandukisa thalutshedzo ya ipfi lenelo.
 - Kha phindulo ya fhungo lo dalaho, vhukhaki ha mupeleto vhu tea u newa ndatso arali vhu kha tshivhumbeo tsha luambo lwonolwo lu lingiwaho ngalwo.
 - Hune ha lingiwa pfufhifhadzo ya ipfi (aburivesheni), phindulo i tea u newa i kha mupeleto wonewone.
- Zwivhumbeo zwa mafhungo zwi tea u vha zwi kha divhafhungo/girama yoneyone nahone yo newa i kha mafhungo o fhelelaho/kana sa zwi ananaho na ndaela.
- Kha mbudziso dza munangelo, kha vha tangananedze ZWOTHE, ledere li tshimbilelanaho na phindulo yone NA/KANA phindulo yo nwalwaho nga vhudalo.

MBUDZISO YA 3: U SENGULUSA KHUNGEDZELO

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA D

- 3.1 Ndi nyimele ya vhatu vha no khou tsidulula/tsidululwa,√ ngauri ri vhona vhatu vha re mimbeteni vhane vha khou tsidululwa.√ (2)
- 3.2 Ndi thekiniki ya mbudziso ya rethoriki,√ i khou shuma u kunga vhatu uri vha ye u tsidululwa hu si na u kundelwa ngauri zwo tou tea.√ (2)
- 3.3 **Thaula.**√ Ndo rengela makhulu wanga **thaula** ya u naka.√/
Iri.√ Ndo swika tshikoloni nga **iri** ya rathi nga matsheloni.√ (2)
- 3.4 B/vha vula u swika vhukati ha vhusiku.√ (1)
- 3.5 Mukungedzeli o zwi kona u swikelela ndivho ya khungedzelo yawe ngauri:
- o shumisa khephusheni/fonto khulwane 'VHATSIDULULI MAKONE NANDI'.√
 - o shumisa tshifanyiso tshi kungaho nahone tsha u naka.√
 - o shumisa luambo lwa u fhuredzela/dzumba nga u shumisa fonto thukhu.√
 - o shumisa vhukwamani ha u ri a nga wanala hani.√
 - o bvisela khagala fhethu hune a wanala hone.√

[Zwiraru fhedzi.]

(3)
[10]

MBUDZISO YA 4: KHATHUNI**PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA E**

- 4.1 Ndivho ndi ya uri vhabebi vha tea u toḁa thuso musi vha tshi ḁangana na thaidzo na vhana vhavho.√√ (2)
- 4.2 Maitele a sa ḁanganedzei ndi a ḁwana a si na mikhwa a no fhindula mubebi wawe nga ḁdila i si yavhudi,√ a dovha a shushedza muthu ane a khou tea u mu fha thuso.√ (2)
- 4.3 Ndi thinwaipfi ya liiti litikedzi,√ li shuma u tikedza liiti fhungoni.√ (2)
- 4.4 C/u ḁo vha itela khakhathi.√ (1)
- 4.5 - Ndo vha ndi tshi ḁo ya kha vhashumelavhapo.
 - Ndo vha ndi tshi ḁo ya kha vhafunzi.
 - Ndo vha ndi tshi ḁo ya kha vhadededzi.
 - Ndo vha ndi tshi ḁo ya kha vharangaphanda vha vhadzulapo/muḁa.
 [Zwiraru fhedzi zwi pfallaho.]√√√ (3)
 [10]

MBUDZISO YA 5: KUSHUMISELE KWA LUAMBO NGA NDILA YONE**PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA F**

- 5.1 **Dzimbi.**√ Tshiitisi ndi thangi ya Li- ya kilasi ya 5.√ (2)
- 5.2 **Lavhelesa.**√ Ndo mu wana o lavhelesa bugu yanga ya mbalo.√ (2)
- 5.3 **ḁwana wa musidzana wa musanda,**√ ḁwana wa musidzana wa musanda o ya vhengeleni u renga mugayo.√ (2)
- 5.4 Hangwani u ri/a ri u li vhona a ita tshiḁale a khukhulwa e fhasi hwiri! √√ (2)
- 5.5 Musi muḁwali a tshi ri vhatukana vha tshi vhona lunako vha vha na tshiḁale.√ A si vhatukana vhoḁhe/fhedzi vha no ri u vhona lunako vha ita tshiḁale.√ (2)
 [10]

ḁHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 30
MARAGAGUḁE: 70